

БОРАН С. НИКОЛИЋ*
Факултет за економију и
инжењерски менаџмент
Нови Сад

УДК 316.66:316.344.7(497.113)''2012/2014''

Монографска студија
Примљен: 06.01.2015
Одобрен: 16.02.2015

КРЕТАЊЕ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ И ЖИВОТНОГ СТАНДАРДА У ВОЈВОДИНИ ОД 2012. ДО 2014. ГОДИНЕ**

Сажетак: Широка друштвена криза у Војводини не траје од јуче. Њени корени сежу до периода из средине седамдесетих година прошлог столећа. Драматична дешавања током деведесетих условљавају њено интензивирање, а проблеми неуспеле демократске транзиције друштва у свим његовима сегментима, даље осиромашују највећи део становништва. Истовремено и раслојавају друштво на два слоја: малобројни горњи који чине најбогатији појединци и породице и доњи, најшири део грађана који живе у различитим категоријама сиромаштва, беде и материјалне депривације. Средњи слој све више јењава као социјална категорија а са њим и неопходни баланс друштва као и значајни канали вертикалне проходности. Рад настоји утврдити порекло, облике и типове корелација између ширег склопа друштвених дешавања на овом простору са појавама незапослености, апсолутног и релативног сиромаштва, животног стандарда, социјалне искључености и материјалне ускраћености.

Кључне речи: незапосленост, сиромаштво, социјална искљученост, материјална депривација, животно стандард

Уводно-методолошке напомене

Како се економска и укупна друштвена криза у Србији и Војводини зачиње још у периоду социјалистичке Југославије, а интензивира и добија нова обележја деведесетих година прошлог столећа услед ратних дешавања, санкција и изолације, док се након демократских промена структурира на унеколико наслеђеној матрици, настојао сам да првенствено утврдим основне корене, услове и непосредне узроке данашње кризе. Из тог разлога сам разматрао корелације појава незапослености, сиромаштва и раслојавања у Војводини са

* fonthil63@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта "Решавање проблема незапослености на територији АП Војводине – одговор на социјална раслојавања узрокована новом глобалном рецесијом", за чије реализовање је средства обезбедио Секретаријат за науку и технолошки развој АП Војводине по Уговору бр. 114-451-3609/2013-03 од 05.09.2013. године.

појавама са којима се налази у различитим везама по форми, садржају, интензитету и смеру. Анализу снажне друштвене кризе сам устројио на њеним релацијама са стопом и тенденцијама запослености, висином зарада, структуром месечних приходовања и расходања домаћинства, просечним бројем чланова домаћинства, апсолутним и релативним сиромаштвом, квалитетом живота, институцијом брака, брачним и породичним групама, ванбрачним заједницама, наталитетом. (Николић, 2014: 11)

Операционализација предмета: Социолошки аспект у проучавању корелација незапослености, раслојавања, сиромаштва, животног стандарда, социјалне искључености и сродних друштвених феномена у АП Војводини.

Сазнајни циљеви: Утврђивање, опис и објашњење корелација незапослености, раслојавања и сиромаштва, животног стандарда и социјалне искључености на подручју Војводине.

Појединачне хипотезе:

- Стопа незапослености расте у АП Војводини.
- Опада стопа запослености у АП Војводини.
- На повећану стопу незапослености непосредно утиче привредна криза.
- Зараде запослених не прате животне трошкове.
- Домаћинства у Војводини све мање приходују на месечном нивоу.
- Просечна месечна потрошња различитих типова домаћинства у Војводини се редукује и управља према приходима.
- Највећи удео у приходима домаћинства имају новчана примања у виду плата и пензија.
- Велики број домаћинства у Војводини не остварује никакве званичне приходе.
- Расте број грађана у Војводини који живе у апсолутном сиромаштву.
- Расте број грађана у Војводини који живе у релативном сиромаштву.
- Расте број грађана Војводине који живе у условима социјалне искључености и материјалне ускраћености.
- Опада број склопљених бракова у Војводини.
- Расте број разведених бракова у Војводини.
- Опада стопа наталитета у Војводини.
- Дубока, вишеслојна и екстензивна друштвена, економска и културна криза условавају друштвену аномију и ентропију.

Методи истраживања: Анализа докумената, статистичке методе, индукција, генерализација, синтеза.

Незапосленост у АП Војводини

Корени дубоке и вишеслојне кризе у Србији и Војводини се зачињу још у време бивше Југославије, а разбуктавају се и попримају нова својства у последњој деценији двадесетог столећа. Држава се распадала, рат је буктао у окружењу, Србија је кажњена међународним санкцијама и изолацијом. Неуспела приватизација, криминализација и партизација друштва додатно али снажно делују на даље сиромашење становништва. У таквим околностима се одвијала пост-социјалистичка трансформација у Србији и Војводини. (Николић,

2014: 11) Деведесете године двадесетог столећа, као и прва деценија наредног, истопиле су предности које је тадашња Југославија остварила у раздобљу од 1960. до 1990. године у односу на остале социјалистичке земље. Србија тада осетно бележи пад друштвеног производа у поређењу са стањем из осамдесетих година. Осим Пољске и Словеније, то се десило и у другим пост-социјалистичким земљама. Али, у Србији је дошло до најжешћег пада економске моћи као и до пауперизације највећег дела становништва. (Болчић, 2002: 36) Друштво је претрпело неминовне и значајне структурне промене. Друштвене неједнакости су постале стално обележје ове средине. Оне су једним делом резултоване транзиционим аномалијама, а другим делом су унеколико подстицане. Како С. Болчић наглашава, јавиле су се као „жељени исход пост-социјалистичких трансформација.” (Болчић, 2002: 38) Трагало се за механизмима који ће помоћи да тржиште почне функционисати по сопственим законима, а не као до тада, на принципима дириговане економије. Зато је било потребно превазићи једнаку расподелу својствену социјалистичком моделу привређивања. Али, овде су завладала нека друга правила, инкомпатибилна тржишним законима. Неформални начин привређивања најбрже израста на подлози великих економских криза, мада се његово присуство не може оспорити ни у добро уређеним економским порецима. Ниске плате запослених и посебно незапосленост, условили су налажење начина егзистенцијалног опстанка појединаца, породица и домаћинстава. (Николић, 2014: 15) Ако се за формално тржиште може закључити да постоји као псеудо-тржиште, уколико су због високих пореза, криминала и корупције, нејасног правно-својинског статуса, трајаве администрације, сувише високи и трошкови и ризици наступа на формалном тржишту, а уз то имамо неефикасну казнену политику и слабо развијен социјално-културни капитал, излаз ће се потражити у неформалном привређивању. (Цвејић, 2002: 124) Пракса је показала да у сектору сиве економије поред појединаца и домаћинстава своју корисност налазе и јавна, односно, приватна предузећа. У Србији су познати и случајеви стварања паралелних предузећа за нелегалне активности. (Цвејић, 2002: 132) Најчешћи мотив за тако нешто је преливање капитала из државних у приватна предузећа. Раст незапослености јавља се средином седамдесетих година прошлог века. Полазећи од података Савезног завода за тржиште рада и миграције, незапосленост се у Југославији 1975. године увећала два и по пута у односу на 1965. годину. Већ 1985. године она је већа за један и по пут у односу на 1975. годину. (Милошевић, 2002: 142) Распадом савезне државе, наставља се тенденција увећања незапослених у Србији. До краја деведесетих година број запослених у Србији је смањен за 636.726 лица. 1999. године у Србији је било 36% незапослених у укупном броју запослених. (Исто: 143-144) Овај тренд се наставља и након 2000. године. Почетком 2001. године број лица која траже запослење увећао се за 6.1% у односу на стање на тржишту рада годину дана раније. Ниска стопа запослених у приватном сектору (нешто мање од 15 % од укупног броја запослених) није могла значајније утицати на заустављање раста незапослености. Уз то, број пензионера у Србији расте, а тај број не прати идентична стопа запошљавања. (Исто: 144) Званичне статистичке податке ремети постојање сектора сиве економије. Напросто, само се апроксимативно може утврђивати број лица

која се баве неком врстом неформалног привређивања. Података немамо ни о проценту колико сиве економије склизне у црну, односно, криминализовану економију. Жене предњаче у популацији незапослених. Статистички подаци из 2000. године говоре да је њихово учешће у укупном броју незапослених износило 60.2%. Поред наведених тенденција, свих ових година и услед високе стопе незапослености, према евиденцији Републичког и Покрајинског завода за тржиште рада остаје непопуњен један број радних места. На годишњем нивоу око ¼ понуђених радних места се не попуни.

У приказу и анализи незапослености у АП Војводини поћићу од анкете коју је спровео Републички завод за статистику. Ова анкета је обављена у октобру 2013. године и обухватила је 8.700 домаћинстава и 25.048 лица. Подаци о радној снази прикупљени су од свих радно активних лица старости изнад петнаест година, у броју од 21.835 испитаника.¹ Након тога ћу представити и званичне статистичке податке који се тичу запослених и незапослених лица Републичког завода за статистику. Према анкетном истраживању стопа незапослености у октобру 2013. године је у АП Војводини износила 23.1%.² То би била највиша стопа незапослености у Србији. Она је у исто време на републичком нивоу износила 20.1%, у београдском региону 16.7%, региону Шумадије и Западне Србије 18.6%, а у региону Јужне и Источне Србије 22.0%. (Републички завод за статистику, 2013д) Стопа запослености, као проценат у укупном становништву старом 15 и више година, у том периоду у Војводини се зауставила на 37.3%, док је у Републици Србији она износила 39.1%, у региону Шумадије и Западне Србије 41.1%, Јужне и Источне Србије 39.3% а у београдском региону 38.8%. (Исто) Пођемо ли од полне структуре незапослених и запослених ова анкета нам предочава да је она расподељена на следећи начин: а) стопа незапослених мушкараца је у октобру 2013. године износила 19.4%, а жена 21.2%, б) стопа запослених мушкараца у том периоду била је 46.2%, а жена 32.5%. Из следећег табеларног приказа сумираних и класификованих резултата анкете, видећемо како су се кретале стопе запослености и незапослености у априлу и октобру 2012. као и априлу и октобру 2013. године.

	Април 2012	Октобар 2012	Април 2013	Октобар 2013
Стопа незапослености	25.5	22.4	24.1	20.1
Стопа запослености	34.3	36.7	36.3	39.1
Стопа неформалне запослености	17.0	17.9	18.2	20.3

Табела 1: Стопе незапослености и запослености у априлу и октобру 2012. и априлу и октобру 2013. године – упоредни преглед

Table 1: Unemployment and employment in April and October 2012 and April and October 2013 - a comparative overview

Извор: Републички завод за статистику, Анкета о радној снази, октобар 2013. године, Београд, 2013.

¹ Анкетар је изразом *радна снага* обухватио сва лица изнад 15 година живота која раде макар и један час седмично или активно траже посао у циљу стицања средстава за живот. (Републички завод за статистику, 2013 д).

² Стопа незапослених представља учешће незапослених лица у укупном броју активних становника (запослени и незапослени).

Према представљеним подацима, запажа се пад стопе незапослености у Републици Србији за 2.3 процента у односу на октобар 2012. године. Истовремено расте стопа запослености за исти период и она износи 2.4 процента. Исти тренд се уочава и код стопе неформалне запослености која је у том периоду увећана за 2.4 процента.³ Из ових показатеља закључујемо три кључне ствари: 1. У последњих годину дана на нивоу Републике Србије у скоро истој сразмери расте стопа запослености и опада стопа незапослености. 2. У истом периоду у АП Војводини најбрже расте незапосленост, док је проценат запослености осетно најнижи у односу на све регионе у Србији. 3. Учешће мушкараца у стопи запослених је далеко веће у односу на жене које предњаче и у погледу процента незапослених.

Сада ћемо се држати званичних статистичких података који је Републички завод за статистику публиковао у децембру 2013. године. До краја новембра 2013. године стопа запослености у Србији се умањила за 0.3% од просечне у 2012. години, а за 0.6% је мања од укупне запослености за једанаест месеци 2012. године. (Републички завод за статистику, 2013б: 24) Запосленост лица у јавним предузећима, установама и организацијама крајем 2013. године је на готово истом нивоу као у 2012. години. У исто време, запосленост приватних предузетника и запосленост код њих у трећем кварталу 2013. године је за 2% мања од просека за 2012. годину.

Крајем новембра 2013. године број регистрованих лица која траже запослење (укупна незапосленост) већи је за 3.5% од просека из 2012. године. Број регистрованих лица која активно траже запослење (објективно незапослени) увећао се за 1.8% у односу на одговарајуће периоде 2012. године.⁴ Разлика од 120.000 лица која се идентификују као укупно незапослени и објективно незапослени происходи из: 1. терминологије коју користи Национална служба за запошљавање: а) укупно незапослени и објективно незапослени, б) категорија лица која траже запослење у себе интегрише подкатегорије: незапослена лица, привремено неспособни или неспремни за рад, мировање права по Закону, запослени који траже промену запослења и друга лица која траже промену запослења, 2. правила која је утврдила Национална служба запошљавања, јер лице које се на време не јави у ову службу а не оправда изостајање, брише се из евиденције незапослених. Поред тога, потребно је имати у виду и сектор неформалног привређивања у коме је ангажован одређен број незапослених лица (поред оних грађана којима је ово врста додатне делатности). Други део незапослених посао налази у фирмама које обављају послове у иностранству, али су нерегистроване као предузећа код нас. Или су регистроване, међутим не евидентирају раднике које упошљавају углавном на физичким пословима у

³ *Неформална запосленост* је израз који означава запосленост лица без формалног уговора о раду. То су: а) запослени у нерегистрованој фирми, б) запослени у регистрованој фирми али без уговора о раду, социјалног и пензионог осигурања и в) неплаћени помажући чланови домаћинства.

⁴ Разлика између *укупно незапослених* и *објективно незапослених* може се описати и податком да је крајем 2013. године у Србији било *укупно незапослених* 883.000 грађана, а *објективно незапослених* 763.000 лица.

грађевини изван ове државе. Ти радници по правилу немају пензионо и социјално осигурање, осигурање од повреда на раду и сл. Не треба занемарити ни дефетизам једног дела грађана који у кризи и немаштини не могу да нађу запослење, па игноришу обавезу јављања на биро, сматрајући да се до запослења долази на други начин. Запошљавање лица са евиденције незапослених као и лица из радног односа (укупно запошљавање) је до краја новембра 2013. године порасло за 3.1% у односу на укупно запошљавање током 2012. године. Овај податак може да завара. Запошљавање из радног односа је веће од запошљавања лица са евиденције незапослених, иако се примећује тенденција вишег раста стопе запошљавања незапослених лица у односу на лица из радног односа (5.1% према 3.3%). (Исто: 24) Лица из радног односа користе законске могућности да поред пуног радног времена у четрдесеточасовној радној недељи, остварују и додатно запослење до 1/3 пуног радног времена. Та лица објективно нису ново-запослена, али улазе у број лица која су нашла запослење у одређеном временском периоду. То помера и стопу незапослености у оним границама колико траје временски период запослења до 1/3 пуног радног времена.

2012. године у Србији је било укупно 754.603 незапослена лица, од којих је 34.3% први пут тражило запослење. На евиденцији незапослених лица без квалификације нашло се 32.0% радника, док је 51.5% жена тражило посао. Исте године у Војводини се 200.956 лица налазило на листи евиденције незапослених. Први пут је 31.2% лица тражило посао, а без квалификације је било 36.7% незапослених. Те године су жене благо предњачиле међу незапосленима са 50.3%. (Републички завод за статистику, 2013ђ: 150) Уколико бројчано поредимо незапосленост у Србији и Војводини у децембру 2012. године и децембру 2013. године, запажамо:

- Број незапослених лица у децембру 2012. године у Србији је износио 761.486 лица.
- Од овог броја било је 369.020 мушкараца и 392.466 незапослених жена.
- У Војводини у децембру 2012. године било је укупно 200.956 незапослених лица.
- Овај број је сачињавало 99.876 мушкараца и 101.080 незапослених жена.
- Број незапослених лица у Србији у децембру 2013. године је износио 769.546 лица.
- Од овог броја било је 376.046 мушкараца и 393.500 незапослених жена.
- Број лица која траже запослење у Војводини у децембру 2013. године износио је 228.719.
- 118.276 жена и 110.443 мушкараца су чинили укупан број лица која траже запослење у Војводини децембра месеца 2013. године.
- Број незапослених лица у Војводини у децембру 2013. године је износио 199.770 лица.
- Од овог броја било је 99.815 мушкараца и 99.955 незапослених жена.⁵

⁵ Подсећам да Национална служба за запошљавање користи категорије: а) *лица која траже запослење* и б) *незапослена лица*.

Варијације у погледу броја запослених не односе се само на пропорције нових запослених и нових лица на заводу за запошљавање. Овде се не полази од претпостављених статистичких параметара. Сваке године један број људи емигрира из државе, други се пресели у неке крајеве ове земље, јављају се нова лица са дипломама разних нивоа образовања, запослени завршавају свој редовни радни век и попуњавају неку од категорија пензионера, гасе се предузећа а са радом почињу нова. Код анализе незапослености, како сам већ упозорио, треба обратити пажњу и на терминологију која је у употреби у званичним институцијама. Тако да неки подаци умеју да заварају, да сакрију уместо да открију. **Укупан број лица која траже запослење у АП Војводина на крају децембра 2013. године износио је 228.719.** То се поприлично разликује од **199.770** лица која се воде под категоријом **незапослена лица**. Где је разлика? У суму од **228.716** укупног броја лица која траже запослење у АП Војводина улазе следеће категорије: **1. Незапослена лица = 199.770; 2. Привремено неспособни или неспремни за рад = 25.693; 3. Мировање права по Закону = 2.683; 4. Запослени који траже промену запослења = 128; 5. Друга лица која траже промену запослења = 445.** Иначе, од укупно незапослених 62.361 лице први пут тражи запослење. И овај податак указује на готово драматично стање у овом погледу у друштву. (Покрајинска служба за запошљавање: 2014) Према евиденцији Покрајинске службе за запошљавање, током децембра 2013. године први пут је тражило запослење 3.278 лица а њих 8.342 је раније било запослено. Истовремено, 5.753 лица (2.796 жена) се запослило на неодређено време, док је 4.214 нашло посао на одређено време (2.327 жена). Током тог месеца 14.324 лица (6.871 жена) је брисано и наступило је стање престанка вођења евиденције. У Војводини се просечно чека на посао 40 месеци. Жене се запосле у просеку за 44.4 месеца, а мушкарци нешто пре – 36 месеци.

Графикон 1: Лица која траже запослење

Figure 1: Persons seeking work

Извор: Републички завод за статистику, Трендови, Београд, децембар 2013.

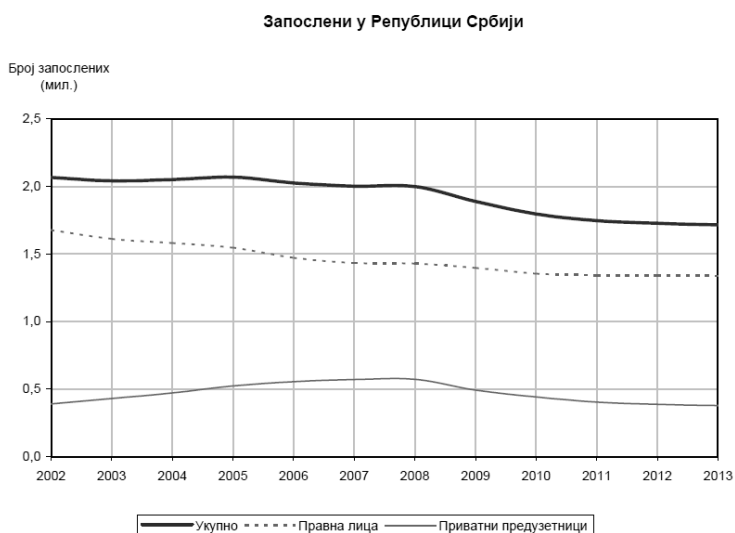
Према анкети коју је у априлу и новембру 2012. године спровео Републички завод за статистику, најфреквентније старосне категорије у Војводини које траже запослење су: а) лица од 25 до 29 година, б) лица од 50 до 54 године и ц) лица од 20 до 24 године. Полазећи од школске спреме на заводу за запошљавање је највише било средњошколаца, потом лица са завршеном основном школом и са факултетском дипломом, дипломом академије или високе школе. Грађани у овом региону најчешће добијају посао у року од 24 до 47 месеци (17.5%). 16.5% их на запослење чека 4 до 6 година а 15.3% 10 и више година. Најдуже на посао чекају лица са непотпуном основном и основном школом. Са средњом и вишом школом посао се најчешће чека од 2. до 6 година, а са факултетом, академијом или високом школом 24 до 47 месеци. У Војводини се најпре остаје без посла због ликвидације предузећа, стечаја или отказа. (Републички завод за статистику, 2012: 81-84)

У 2013. години у Србији је било 1.715.163 формално запослених. То је за 0.7% мање него у 2012. години. Код правних лица радило је 1.338.082 грађана или 0.2% мање него претходне године. Већи пад запослености се десио у приватном сектору. Укупан број регистрованих предузетника и запослених код њих 2013. године износио је 377.081 лица. Ради се о паду запослености за 2.3%. Највећи процентуални пад запослености у јавним установама забележен је у секторима остале услужне делатности (17.1%) и грађевинарство (5.6%). Највећи процентуални пораст запослености те године се остварио у секторима административне и помоћне услужне делатности (16.5%) и снабдевање водом и управљање отпадним водама. (Републички завод за статистику, 2014: 1-2)

Графикон 2: Кретање запослености у Србији од 2002. до 2013. године у јавном и приватном сектору.

Figure 2: Trends in employment in Serbia from 2002 to 2013 in the public and private sectors.

Извор: Републички завод за статистику, Статистика запослености и зарада, Београд, 31. јануар 2014.

У региону Војводине 2013. године је било укупно запослено 443.269 лица. Од тог броја 346.480 грађана је радило код правних лица, са сразмером 160.480 жена и 186.000 мушкараца. У приватном сектору те године је у Војводини радило 96.551. лице, од чега 43.136 жена и 53.415 мушкараца. 2012. године на подручју Војводине је било запослено 447.963 лица са учешћем жена од 46.0%. У правним лицима је радило 351.071 грађана, а код приватних предузетника 96.892 лица. Те године број запослених на 1000 становника у укупном броју је износио 233, од чега 183 припада упослености код правних лица и 50 код приватних предузетника. (Републички завод за статистику, 2013ђ: 130) Из наведених показатеља закључујемо да у овом региону не само да опада стопа запошљавања него се и смањује број запослених лица. У том периоду 4.591. лице је остало без запослења у јавном сектору, а незнатно се смањило и број запослених у приватном сектору. Особе женског пола се осетно мање запошљавају од мушкараца, као што је и њихово учешће у структури запослених лица мање него што је то случај са мушким полом. Уколико се на 1000 становника 233 лица води као запослено, онда и тај податак изражава озбиљне егзистенцијалне проблеме грађана. Међутим, треба узети у обзир малолетна лица која нису стасала за посао, пензионере, жене које су се посветиле одгајању деце, улози мајке и пословима домаћице. Несразмера између запослености лица у јавном и приватном сектору упућује на наслеђе пређашњег социјалистичког поретка, државној/друштвеној својини као доминантном својинском облику и немогућност социјално-економског експонирања и развоја приватног предузетништва у том периоду. Транзициона рецесија, рат и санкције током деведесетих и неуспела приватизација тих година и након две хиљаде, неувећаност друштва и несигурна правна заштита приватне својине, осујећеност значајнијих страних инвестиција у приватни бизнис на овим просторима, такође су условили слаб развој овог сектора. Тако да је ниска стопа упослених у њему сасвим разумљива.

Током 2013. године у Војводини се бележи благ пораст зарада запослених. Највише се просечно зарађивало у Вршцу – 70.250.00 динара без пореза и доприноса, на крају 2013. године. За њим следи Апатин са 67.720.00 динара, па Нови Сад са просечном децембарском зарадом у износу од 62.636.00 динара. Најмањи просечан приход у децембру 2013. године у АП Војводини имало је Пландиште од 28.789.00 динара, затим Бачки Петровац од 31.436.00 динара и Алибунар од 32.698.00 динара. Подсетићу да је за то време републички просек у децембру 2013. године износио 50.820.00 динара, а за Војводину 52.238.00 динара. (Републички завод за статистику, 2014: 1-2) У Србији су запослени у услужним делатностима у рударству остваривали највише просечне приходе који су на месечном нивоу износили 96.587.00 динара. За њима следе запослени у области експлоатације нафте и природног гаса са 93.989.00 динара и лица која приходују у сектору финансијских услуга, осим осигурања и пензионих фондова од 87.947.00 динара. У септембру 2013. године, званично најмањи приходи су се остваривали у делатности путних агенција, туристичких оператора и резервација од 19.000.00 динара. Област спортских, забавних и рекреативних делатности септембру 2013. године остваривале су просечан приход по

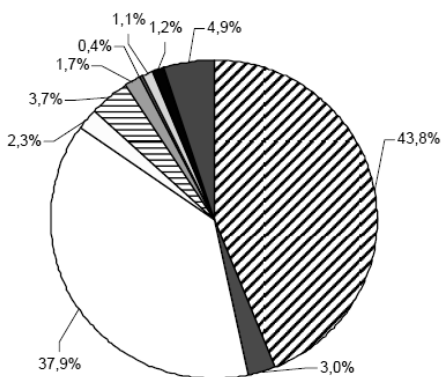
запосленом од 23.001.00 динара у делатности припремања и послуживања хране и пића 23.001.00 динара. (Републички завод за статистику, 2013г: 1-2) Највише зараде у држави се остварују у оним секторима за које се и очекује тако нешто. У погледу најнижих просечних зарада потребно је поред званичних података имати у виду и неке чињенице које се тичу односа у економској сфери у Србији. Овде је реч о претежно приватним делатностима где треба правити разлику између прихода власника и радника, пријављених прихода власника и објективног финансијског стања, стварне и плате запослених по уговору о раду. Напросто, у овој области је још увек прилично хаотично стање.

Графикон 3: Приходи домаћинстава у новцу и лична потрошња домаћинстава у Републици Србији

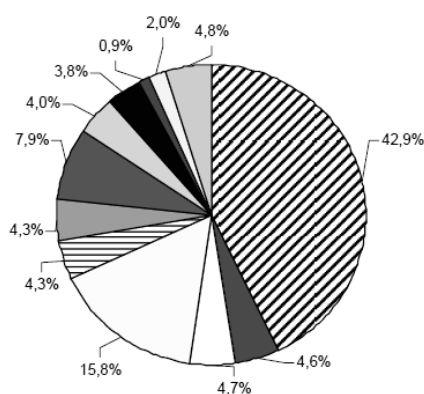
Figure 3: Household income in cash and in individual consumption of households in the Republic of Serbia

Извор: Републички завод за статистику, Анкета о потрошњи домаћинстава 2012. године, Београд, 01. април 2013.

Приходи домаћинстава у новцу (структура) у Републици Србији у 2012.

лична потрошња домаћинстава (структура) у Републици Србији у 2012.

- Приходи из редовног радног односа
- Приходи ван редовног радног односа
- Пензије (старосне, породичне, инвалидске и остале)
- Остала примања од социјалног осигурања
- Приходи од пољопривреде, лова и риболова
- Примања из иностранства
- Приходи од имовине
- Поклони и добици
- Потрошачки и инвестициони кредити
- Остала примања

- Храна и безалкохолна пића
- Алкохолна пића, дуван и наркотици
- Одећа и обућа
- Становање, вода, ел. енергија, гас и остала горива
- Опрема за стан и текуће одржавање
- Здравље
- Транспорт
- Комуникације
- Рекреација и култура
- Образовање
- Ресторани и хотели
- Остали лични предмети и остале услуге

По анкетном истраживању Републичког завода за статистику из 2012. године, расположива средства домаћинстава, односно, месечни просек прихода-

довања по домаћинству у Србији је износио 51.504.00 динара. У Војводини је тај просек нешто виши – 52.544.00 динара. Просечан број чланова домаћинства у Србији је 2.88 а у Војводини 2.90. (Републички завод за статистику, 2013в: 23) Просечна потрошња домаћинстава износила је 49.700.00 динара за Србију, и 51.247.00 динара за Војводину. Према овим подацима, изгледа да приходи задовољавају потрошњу домаћинстава. Међутим, овде је реч о просеку приходовања као и расхода домаћинстава. У структури прихода домаћинстава поред прихода у новцу по разним основама, налазе се и други извори. Један од њих је нарочито изражен баш у Војводини. Ради се о просечно оствареном дохотку домаћинстава на месечном нивоу од пољопривреде, лова и риболова у износу од 3.292.00 динара. Када се томе придода и категорија осталих примања која за овај регион износе 2.771.00 динара, долазимо до сазнања да већина домаћинстава у Војводини имају проблем да задовоље елементарне животне потребе сваког месеца, јер се не баве овим делатностима и не остварују никаква остала примања већ живе од плате. Практично, недостаје им у просеку 1.390.00 динара. То значи да већина становништва у АП Војводини живи на ивици егзистенције. А то је већ категорија сиромаштва.

Из овог приказа видимо структуру просечног приходовања и просечне потрошње домаћинстава у Републици Србији током 2012. године. У овој земљи се највише приходује из радног односа. И то говори о сложености проблема незапослености и значају његовог успешног решавања. Пензије су друга категорија по обиму у погледу приходовања у Србији. Укупно 81.7% становништва обезбеђује месечне приходе на овај начин. Просечном домаћинству највише новца оде на храну и безалкохолна пића. Укупно 42.9%. Трошкови становања односе 15.8% прихода. За образовање домаћинства издвајају свега 0.9% новца, за здравље 4.3%, одећу и обућу 4.7% прихода. И овај податак нам говори о квалитету живота грађана. Већ сам констатовао да већина становништва у држави живи на ивици егзистенције. И то уколико су релевантни подаци о висини месечних трошкова који обезбеђују егзистенцијални минимум. Са њима се не слажу подаци Националне организације потрошача Србије. Они износе податак да је четворочланом домаћинству у Србији потребно око 120.000.00 динара да би обезбедили скроман живот, односно, минималне егзистенцијалне потребе. Уколико је то тачно, онда једино можемо закључити да већина у друштву живи у апсолутном сиромаштву. И, вероватно, у страху да се из лошег не доспе у још горе. Потребно је, дакле, правити разлику између просечне месечне потрошње и стварних потреба да се обезбеди елементарна егзистенција, тј живот на ивици егзистенције. Разлика од преко 70.000.00 динара у овом смислу упућује на закључак да се људи опредељују за стезање каиша, где год је то могуће и на било који начин. Сви елементи структуре неопходне потрошње се редукују, а неки се засигурно и елиминишу. Људи се све лошије хране, одевају, принудно мање воде рачуна о свом здрављу, не улажу у образовање, рекреацију и културу, путовања и одмор. Трошкови становања, струје, воде, гаса, телефона и сл. се морају плаћати. Познато је да су високи и неусклађени са реалном платежном способношћу људи у друштву. Тако да они условљавају начин располагања месечним приходима становника. Имајући и ово у виду, јасно је да је квалитет живота на овим просторима веома низак са тенденцијом даљег редуковања.

Проблем сиромаштва осећа само становништво. И грађани би понајбоље могли да говоре о њему. По многим питањима у вези сиромаштва научна теорија није сагласна. Ни по његовом одређењу, категоризацији, критеријумима, структурираности.⁶ Различите институције користе и различите методе и индикаторе утврђивања нивоа сиромаштва. На пример, Светска банка се ослања на један, а Европска унија на други начин утврђивања сиромаштва. Тако да добијени резултати могу да збуне. Уколико код исте поплације утврђујемо монетарно сиромаштво а потом и корелацију између приходавања и потрошње становништва, добићемо различите резултате. Слични су проблеми и код утврђивања апсолутног и релативног сиромаштва. Како квантитативно поуздано одредити износ средстава за различите категорије домаћинстава на месечном нивоу, кључни је проблем код формулисања апсолутног сиромаштва. Код одређивања релативног сиромаштва сусрећемо се са проблемом одабира медијане прихода или медијане потрошње. Уколико друштво постаје богатије, рашће и линија сиромаштва. И обратно. Линија релативног сиромаштва је арбитрарно постављена. Тако је у ЕУ она позиционирана на 60% од медијане прихода. На основу чега? Концепт релативног сиромаштва унеколико игнорише беду и материјалну депривацију. А то су понајзначајнији аспекти сиромаштва. Оставимо ове методолошке проблеме и позабавимо се оним што имамо.

Републички завод за статистику је 2013. године спровео анкетно истраживање о приходима и условима живота. Циљ овог истраживања био је утврђивање стопе ризика од сиромаштва. Анкета је изведена на основу двоетапног стратификованог узорка а јединице посматрања су биле различите категорије домаћинстава по плану узорка. Овде је истраживано релативно сиромаш-

⁶ Дефиниције сиромаштва се разликују. Превасходно због различитих критеријума његовог утврђивања. Да ли у дефинисању различитих категорија сиромаштва поћи од немогућности физичког преживљавања, односно, материјалне оскудице, треба ли у том погледу узети у обзир и социјалну искљученост и деприваност, да ли укључити и неке био-психо-социјалне особине појединца и сл? "Када је реч о истраживањима конципираним на утврђивању линије сиромаштва, у питању је концепт апсолутног сиромаштва. Са друге стране, када год постоји поређење просечног животног стандарда неке заједнице и неке мање друштвене групе или појединца и испоље се значајне разлике у приходу, ресурсима за задовољавање животних потреба, говори се о релативном сиромаштву." (Петровић, Стјепановић-Захаријевски, & Милтојевић, 2013: 155)

ОУН под одредницу *сиромашни* подводи све оне чији је начин живота, комфор и достојанство испод стандарда који се сматра нормалним у друштву у којем живе. Е. Гиденс сиромашнима одређује она лица која остварују приход у висини социјалне помоћи или мањи од ње. Лица која имају месечне приходе између 100 и 140% социјалне помоћи *живе на ивици сиромаштва*. Све испод тога припада категорији *апсолутног сиромаштва*. (Гиденс, 2001: 185)

Експерти Светске банке истичу да је мера апсолутног сиромаштва приход од најмање 2\$ дневно по појединцу, док стручњаци других међународних установа померају ту границу на 4\$ дневно. (Николић, 2011: 306)

Апсолутно сиромаштво је непоседовање прихода или имовине која је потребна разним категоријама домаћинстава да задовоље своје основне животне потребе као потребе за храном, одећом, обућом, становањем, хигијеном и тд. Овај, као и други концепти сиромаштва, је критикован због: 1. неузимања у обзир општег животног стандарда у друштву, 2. немогућности или тешкоћа које се јављају при одређивању минимума животних потреба, 3. неадекватног укључивања у дефиницију и културних потреба као и стандарда квалитета живота и тд.

Релативно сиромаштво је именитељ за стање када је нечији стандард, односно, квалитет живота испод стандарда већине у друштву, а које се не изражава апсолутним новчаним износима већ као проценат медијане прихода или медијане потрошње.

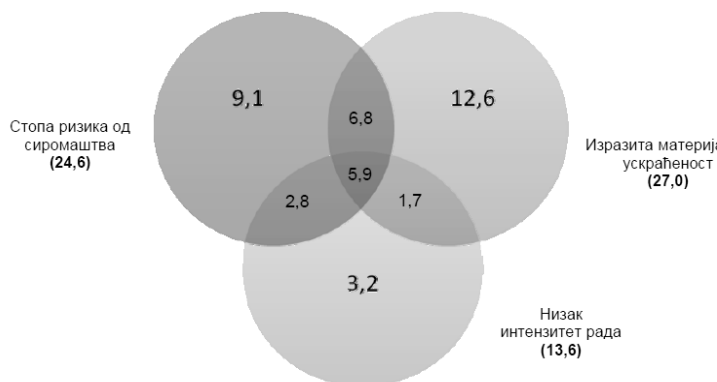
тво уз проценат медијане прихода. Дакле, колико је стандард живота домаћинства испод стандарда већине у друштву, односно, стопе ризика од релативног сиромаштва. Не и апсолутно сиромаштво које утврђује колико домаћинства не може да обезбеди основне услове за одржање голе егзистенције. Наравно да се и код категорије апсолутног сиромаштва прави градација степена угрожености становништва и да се ове подкатегије стратификују по јасно утврђеним параметрима. Истраживачи су утврдили и праг линије сиромаштва тј. релативну линију сиромаштва за следеће категорије домаћинства: 1. једночлано домаћинство = 13.680.00 динара, 2. домаћинство са двоје одраслих и једним дететом до 14 година = 24.624.00 динара, 3. домаћинство са двоје одраслих и двоје деце до 14 година = 28.728.00 динара просечно у току једног месеца. (Републички завод за статистику, 2013а: 1) Овај еквивалентни приход је израчунаван тако што је укупни приход домаћинства равномерно расподељен међу свим члановима домаћинства према модификованој OECD (Organisation for Economic co-operation and Development) скали еквиваленције. Према тој скали, први одрасли члан домаћинства добија вредност 1, остали одрасли чланови домаћинства стари 14 и више година вредност 0.5 и деца испод 14 година вредност 0.3. Приход домаћинства је израчунаван само на основу новчаних прихода а не и прихода у натури. Релативна линија сиромаштва представљала је 60% медијане националног еквивалентног прихода. (Исто: 5) Добијени резултати су показали да је стопа ризика од сиромаштва у 2012. години износила 24.6%. 30.0% лица млађих од 18 година су највише изложена овом ризику, док особе старије од 65 година најмање (19.5%). Највишу стопу ризика од сиромаштва имају лица у домаћинствима са две одрасле особе и троје или више издржаване деце (44.4%), као и самохрани родитељи са једним дететом или више издржаване деце (36.2%). 48.7% незапослених лица је изложено ризику од сиромаштва, следе samozапослена лица са 38.3%. Најмање угрожене су особе запослене код послодавца (6.4%). Стопа ризика од сиромаштва код пензионера износи 14.5%. (Исто: 1)

Графикон 4: Показатељи релативног сиромаштва, социјалне искључености и материјане ускраћености.

Figure 4: Indicators of relative poverty, social exclusion and material deprivation.

Извор: Републички завод за статистику, Анкета о приходима и расходима живота, Сиромаштво и социјална неједнакост у Србији, Београд, 30. 12. 2013: 1.

Графикон 1. Основни показатељи сиромаштва и социјалне искључености, %

Овај графикон приказује стопу ризика од релативног сиромаштва, али и утврђене стопе изразите материјане ускраћености и ниског интензитета рада. Унеколико, он би требао да укаже и дескриптује и социјалну искљученост појединаца. Социјална искљученост је сложени и вишедимензионални процес којим су појединци гурнути на друштвене маргине, те им је бар за неко време или трајно онемогућено да се интегришу у њега због свог сиромаштва али и неких других разлога који и не морају кореспондирати са њиховим материјалним стањем. Ти други разлози се могу тицати личних био-психо-социјалних особина појединаца, стигматизације њих самих или групе којој припадају, дискриминације у свим значајним аспектима друштвеног живота. А то се из овог истраживања не може констатовати. Сигурно је да се социјална искљученост тиче квалитета живота појединца или групе. Међутим, за њено поуздано утврђивање потребно је низ других параметара, индикатора и непосредних искуствених чињеница. Поред тога, не знамо да ли је ово стање привремено, повремено или трајно.⁷ Подаци до којих су дошли истраживачи говоре да у изразитој материјалној ускраћености живи 27% анкетираног становништва. Она је индикатор материјалних услова који утичу на квалитет живота домаћинстава.⁸ И у овом случају не треба поистовећивати материјалну ускраћеност са апсолутним сиромаштвом. Утврђивање стопе апсолутног сиромаштва нам обезбеђује информације колико људи у једном друштву живе у крајњој беди и колико њих некако успева да егзистенцијално опстане без финансијских и других средстава која су неопходна за минимум егзистенције. Подаци о потрошачкој корпи у Србији и Војводини су различити. То је последица метода израчунавања као и параметара од којих се полази. Како сам већ навео, по истраживању Националне организације потрошача Србије, четворочланог породици у Србији је за скроман живот неопходно око 120.000,00 динара. Питање је релевантности овог закључка. Од којих критеријума су пошли у утврђивању потреба четворочланог домаћинства у току једног месеца, којим методом су се служили, шта се све интегрише у структури месечних расхода, које доби су деца, да ли су издржавана или приходују, да ли су се руководили потребама неопходним за животни опстанак, или оним који подижу стандард тј. квалитет

⁷ Утврђивање броја социјално искљученог становништва понајвише зависи од концепта искључености од кога полазимо у овом послу. Тако мисли и З. Шућур. Он закључује: "У неким се истраживањима 'искљученост' своди само на једну димензију или на један индикатор (често је то дуготрајна незапосленост). Ипак, већина студија искључености приступа као вишедимензионалном концепту који обухваћа већи или мањи број материјалних (дистрибуцијских) и нематеријалних (релацијских) димензија. (Шућур, 2006: 144)

⁸ У овом истраживању су наведене ставке од којих се параметара пошло у утврђивању материјалне ускраћености: 1. немогућност домаћинства да приушти адекватно грејање, 2. немогућност домаћинства да приушти веш-машину, 3. немогућност домаћинства да приушти аутомобил, 4. немогућност домаћинства да свим члановима домаћинства приушти недељу дана одмора ван куће бар једном годишње, 5. немогућност домаћинства да прушти неочекивани трошак у износу од 10.000,00 динара који би био плаћен из буџета домаћинства, 6. немогућност домаћинства да приушти телефон, 7. немогућност домаћинства да приушти тв у боји, 8. немогућност домаћинства да приушти месо или рибу у оброку (или њихову вегетеријанску замену) сваког другог дана, 9. кашњење са плаћањем ренте, ренте за стан или кредита или комуналних услуга за стан у коме домаћинство борави.

живота? То је само део питања која се могу поставити било ком истраживачу. Такође, поређење просечних расположивих средстава домаћинстава у току једног месеца и просечне месечне потрошње домаћинстава, има својих мањкавости. Уколико и дође до релативног поклапања прихода и потрошње домаћинстава, питање је како се структурирају чиниоци потрошње, да ли су израз реалних месечних потреба домаћинстава или су условљени висином прихода? Потом, да ли структуру расхода домаћинстава чине сви неопходни елементи или су неки од њих изостављени због расположивих средстава. Уколико су у структури месечних расхода домаћинстава интегрисани сви неопходни елементи, како се решио проблем различитих домаћинстава – по броју и саставу? Јер постоји очигледна разлика у погледу потреба између домаћинстава са децом различите доби, старим лицима и тд. Још је низ питања пред истраживачима. Шта је са кварталним и годишњим потребама чланова домаћинства, шта са оним које се као такве не могу предвидети? Врло је тешко склопити све ове сегменте у целину која би била претпоставка ваљане методолошке обраде стандарда домаћинстава, квалитета њиховог живота, те утврђивања линије сиромаштва и постојања апсолутног сиромаштва. Полазећи од података Републичког завода за статистику, указују на корелацију између просечних зарада, просечних прихода домаћинстава и расположивих средстава домаћинстава и просечне потрошње домаћинстава током једног месеца. Узећу податке из 2012. године. Просечна лична зарада те године у Србији је износила 50.820.00 динара, а у Војводини 52.238.00 динара. Просечна расположива средства домаћинстава у Србији су бројала 51.504.00 динара, док су у Војводини износила 52.544.00 динара. Домаћинства су у Србији месечно просечно трошила 49.700.00 динара, а у Војводини 51.247.00 динара. (Републички завод за статистику: 2013в) Шта увиђамо уколико упоредимо ове податке са статистичким показатељима везаним за структуру и запосленост на нивоу домаћинстава?

- Домаћинства у Србији и Војводини остварују месечне приходе по више основа.
- Највећи удео у расположивим средствима домаћинства имају новчани приходи.
- Приходи из радног односа највише учествују у новчаним приходима домаћинстава.
- Ако је просечна лична зарада у Србији 50.820.00 динара, удео новчаних прихода домаћинстава 48.563.00 динара у укупним расположивим средствима од 51.504.00 динара, а новчани приходи из редовног радног односа у структури новчаних прихода домаћинстава износе 21.237.00 динара: а) више од половине домаћинстава у Србији не располажу приходима из редовног радног односа, б) више од половине домаћинстава у Србији чине одрасла незапослена лица, ц) више од половине домаћинстава у Србији остварује месечне приходе кроз друге легалне видове сем радног односа, а део тих домаћинстава приходује и кроз сиву и црну економију.
- Ако је просечна лична зарада у Војводини 52.238.00 динара, удео новчаних прихода домаћинстава 49.838.00 динара у укупним расположивим средствима од 52.544.00 динара, а новчани приходи из редовног радног односа у структури новчаних прихода домаћинстава износе 21.197.00 динара: а) више од половине домаћинстава у Војводини не располажу приходима из редовног радног односа, б) више од половине домаћинстава у Војводини чине одрасла незапослена лица, ц) више од половине домаћинстава у Војводини остварује месечне приходе кроз

друге легалне видове сем радног односа, а део тих домаћинстава приходује и кроз сиву и црну економију.

- Полазећи од просечне личне зараде и просечних расположивих средстава домаћинстава на месечном нивоу у Србији, закључујемо да разлика у корист расположивих средстава домаћинстава износи 684.00 динара.
- Полазећи од просечне личне зараде и просечних расположивих средстава домаћинстава на месечном нивоу у Војводини закључујемо да разлика у корист расположивих средстава домаћинстава износи 306.00 динара.
- Полазећи од просечних расположивих средстава домаћинстава у току једног месеца у Србији у износу од 51.504.00 динара и просечне месечне потрошње домаћинстава од 49.700.00 динара, увиђамо да је разлика 1.804.00 динара који преостају домаћинствима.
- Полазећи од просечних расположивих средстава домаћинстава у току једног месеца у Војводини у износу од 52.544.00 динара и просечне месечне потрошње домаћинстава од 51.247.00 динара, увиђамо да је разлика 1.297.00 динара који преостају домаћинствима.
- У Србији од 2.487.886 домаћинстава, 813.630 остварује приходе од зарада или других примања (68.242 пољопривреда и 745.388 непољопривреда), 872.008 од осталих прихода (716.779 пензије, 47.227 социјална примања, 108.002 друга примања), 734.206 од мешовитих примања, док је званично 68.042 домаћинстава без икаквих примања. (Републички завод за статистику: 2013ђ)
- У Војводини од 696.151 домаћинства, 234.769 остварује приходе од зарада или других примања (21.278 пољопривреда и 213.491 непољопривреда), 254.672 од осталих прихода (202.239 пензије, 16.845 социјална примања, 35.586 друга примања), 188.630 од мешовитих примања, док је званично 18.088 домаћинстава без икаквих примања. (Исто)
- У Србији и Војводини је редукован обим месечне потрошње домаћинстава, а тиме и квалитет живота.
- Висок проценат учешћа осталих прихода у просечним расположивим средствима домаћинстава у Србији и Војводини, још је један индикатор високе стопе незапослености.
- Уколико је 68.042.00 домаћинстава у Србији и 18.088 домаћинстава у Војводини без било каквих примања, онда овај податак пружа одговоре на низ друштвених питања чија се проблематика простире у неколико равни: квалитет живота, интензивирање социјално девијантних појава као принудног избора и као стандардизованог модела понашања, степена интегрисаности у друштво, опозити вредносном систему друштва и пројектовање властитих као и уже групе а који су супростављени вредносном систему друштва, напуштање земље, интрадруштвене миграције, редуковање броја бракова, пад наталитета, разградња примарних група и тд.

У Србији живи 2.125.772 *породице* са 6.221.072 чланова. У Војводини се званично еведентира 568.117 *породица* са 1.663.322 члана. *Брачних парова* без деце је у Србији 600.724 са 1.201.448 лица, а у Војводини 151.770 *брачних парова* без деце са 303.540 чланова. *Брачних парова* са децом у Србији је 1.040.177 са 3.815.044 лица, а у Војводини 274.885 са 1.004.383 члана. Ванбрачне заједнице у овој држави нису новост. Тренутно у Србији живи 48.943 *ванбрачна пара* без деце (97.886 чланова), док је у Војводини овај број 16.476 (32.952). *Ванбрачних парова* са децом у Србији је 67.971 са 255.913 члана, а у

Војводини егзистира 22.391 ванбрачна заједница са 84.573 лица. Свако време а поготово модерно познаје и случајеве када један родитељ сам живи и издржава своје дете. Наравно до периода када деца постају радно способна и почињу да приходују. У Србији је евидентирано 291.522 *самохраних мајки*, односно, породица коју чине мајка и њена рођена и/или усвојена деца. У овом типу породица живи 672.723 лица. У Војводини је тај број 82.689 породица са 191.556 чланова. И очеви се могу наћи у улози самохраног родитеља. Тренутно у Србији живи 76.435 *очева са децом*. Те породице окупљају укупно 178.058 чланова. У Војводини је 19.906 таквих породица са 46.318 чланова.

Бракови се склапају али низ животних околности утиче и да се један њихов број *разведе*. У АП Војводини у 2012. години закључен је 9.501 брак. Исте године разведено је 2.378 бракова. Пратећи званичне податке увиђамо да се овај број креће у сличним сразмерама петнаестак година уназад. Једино запажам да од 2004. године опада број склопљених бракова који се до тада кретао изеђу око 11.100 до 11.500 годишње. Од те године овај број се смањује на око 10.500, да би се усталио на око 9.500 закључених бракова годишње од 2009. године.

Наталитет у Војводини је одређен специфичним културним обрасцима. Они постоје и у другим регионима у Србији, али је Војводина ретко подручје које је у дужем периоду практиковало образац ниске стопе наталитета. Махом, да се имовина не би распарчавала на више деце, родитељи су се одлучивали за рађање једног детета. Међутим, интензивне миграције од деведесетих година наовамо, претежно на подручју Новог Сада, доносиле су и нове друштвене моделе, навике, градиле и мењеле праксу. На ова подручја су се досељавала лица и породице из оних средина у којима се претежно рађало двоје или више од двоје деце. Значи, уместо умањене репродукције, на делу је била проста и проширена репродукција породице. Кроз следећи табеларни приказ уочићемо кретања наталитета у Војводини од 1996. до 2012. године.

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
21749	20750	20023	18775	18887	20251	20157	20500	20325
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
19162	19217	18487	18439	18708	18281	17532	18043	

Табела 2: Број рођене деце по годинама у АП Војводини

Table 2: Number of births per year in AP Vojvodina

Извор: Покрајинска служба за запошљавање

Из приложеног табеларног прегледа запажамо пад наталитета у Војводини, независно на имиграцију значајног дела становништва, превасходно из ратом захваћених подручја током деведесетих година прошлог столећа. Они су са собом донели и сасвим друге културне обрасце, који у себе интегришу и културу рађања деце. Традиционални обраси рађања једног детета да се имање не би распарчавало, карактеристични за регион Војводине, постали су мање доминантни. Поред њих на делу су и други који би требало да обезбеде вишу стопу наталитета. Међутим, званична статистика упозорава да се то није деси-

ло. Нити повећан број становника, као ни измена културних модела, нису допринели повећању наталитета. Уместо њега учачавамо мањи број рођене деце по годинама – од 1996. до 2012. Ова тенденција се запажа од краја деведесетих година. У периоду од 2001. до 2004. године број новорођенчади се повећава и унеколико приближава величинама из средине деведесетих година двадесетог столећа. Већ наредне године становништво у Војводини се поново суочава са континуираним падом наталитета, који је 2011. године био на најнижој скали уназад 17 година (17.532 живорођене деце). Жестока економска криза, пад запослености и повећање стопе незапослености, основни су узроци ове појаве. У исто време, смањен је и број склопљених бракова у Војводини, а сваки четврти брак се разведе. Узмемо ли као огледне податке из 2012. године, видимо да је те године рођено 18.043 деце и склопљено 9.501 брак (претходне године склопљено је 9.739 бракова), а разведено 2.378 бракова. Имајмо у виду још неке податке. 568.177 породица је регистровано на овом подручју, као и 465.522 брачних парова са децом или без њих и ванбрачних заједница такође са или без деце. То значи да 568.177 породица и 465.522 различитих брачних група, од којих је 9.501 нових закључених бракова, на нивоу 2012. године обезбеди укупно 18.043 потомка. Никакве нарочите осцилације у овом погледу се не учачавају ни код осталих година. Ови подаци су индикатори драматично ниске стопе наталитета. И, свакако, свеукупне друштвене кризе.

Закључна разматрања

Истраживање је потврдило појединачне хипотезе осим у једном случају.⁹ Полазећи од статистичких података закључујемо да у Војводини не расте број разведених бракова, без обзира на снажну економску и друштвену кризу која се једним делом могла одразити и на ту појаву. На овом подручју се уназад петнаестак година просечно разведе сваки четврти брак. На годишњем нивоу се нешто преко две хиљаде брачних партнера одлучи на развод брака. У Војводини расте стопа незапослености, а истовремено се смањује број запослених по свим категоријама. Подсећам и да забуну код утврђивања реалног броја незапослених може изазвати и терминологија коју званично користи Национална служба за запошљавање. Без обзира на јасну структурну одређеност категорија које су у употреби: а) *укупно незапослени*, б) *објективно незапослени*, в) *лица која траже запослење* и г) *незапослена лица*. Ове категорије незапослених лица су махом познате стручној јавности која се бави овом проблематиком, али не и осталим грађанима. Зато је потребно бити обазрив код званичних обавештења која се тичу кретања у погледу незапослености и запошљавања. Употребом различитих а службених термина, истичете и различите показатеље. Овај податак упозорава на могуће злоупотребе, а да се они који намеравају да манипулишу истином заправо користе њоме. Још један апсурд у

⁹ У овом тексту сам због дозвољеног обима изоставио део који се односи на емпиријско истраживање у погледу кључних вредности друштва и ставова грађана Војводине о њима.

овом друштву. Друштвена криза која траје неколико деценија и с времена на време бива више или мање интензивнија, условљава повећање званично незапослених грађана. Као таква се не јавља само на економском подручју него показује екстензивне особине, захватајући сва витална друштвена подручја. Таква криза се тешко обуздава а још теже се успева савладати, те без нарочите штете изаћи из ње. И поред најбоље воље. Животни трошкови брже расту од зарада запослених. Домаћинства у Војводини имају све мањи број чланова, као и прихода по члану домаћинства. Тако се редукује и просечна месечна потрошња јер је лимитирана расположивим приходима. Животни трошкови расту, а њих не прате у одговарајућој сразмери приходовања. Очекивана последица је сасвим разумљив пад квалитета живота становништва Војводине. Војвођани највише прихода остварују по основу зарада из радног односа као и од пензија. То показују званични подаци. Одређивање учешћа сиве економије у стварним приходима домаћинстава је тешко одредити. Чак и на апроксимативној основи. Утврђивање обима црне економије је немогуће обавити у било ком као друштву. Посебну забринутост изазива податак да у Војводини 18.088 домаћинстава не остварује никакве званичне приходе. А, од нечега се мора живети. Питање је од чега. На основу анализираних статистичких података закључујемо: а) у Војводини расте број грађана који живе у апсолутном сиромаштву, б) све је више Војвођана који живе у релативном сиромаштву, в) сагласно томе, расте број становника који живе у условима социјалне искључености и материјалне ускраћености. Појачане имиграције доводе до раста броја становника у Војводини. Међутим, ова чињеница не утиче на повећање склопљених бракова. И наталитет благо али континуирано опада, а супружници не обезбеђују просту репродукцију становништва. Услед тога, становништво Војводине је све старије. У Војводини као и у остатку Србије, грађани се суочавају са дуготрајном и вишеслојном кризом која испољава екстензивна својства продирући у све поре друштва. Овакве кризе неминовно доводе до друштвене дезорганизације, вредносне дезоријентације, друштвеног назадовања, разградње значајних делова друштвене структуре, претећи да разоре целокупно друштво. (Николић, 2011: 458) Док се становништво све више пауперизује, стварају се нове политичке и остале друштвене елите, а становништво се стратификује на два стратума – горњи, ситуиран из реда најбогатијих и најутицајнијих појединаца и породица, и доњи који је структуриран из више подструктурних делова по основу материјалног и друштвеног статуса. Средњи социјални слој јењава као категорија, а са њиме и неопходни баланс друштва. Друштвене норме постоје али су неефикасне. Или се не примењују или се то чини селективно, што доприноси појачаној дезорганизацији друштва и његовој вредносној дезоријентисаности. На друштвеном плану долази до кризе социо-културног идентитета, док се на личном јавља лутање и несналажење у условима друштвеног, културног и вредносног вакуума. Стабилни вредносни и морални обрасци као и стандарди понашања гасну. Не разлучује се јасна дистинкција између: *смет, могу, морам, забрањено, дозвољено, корисно, штетно*. То је један од значајнијих разлога ескалације друштвено девијантних понашања код лица свих старосних категорија. Друштвена аномија и ентропија погодују интензи-

вирању социјалних девијација и различитих патолошких појава у друштву. Људи су приморани да се донекле адаптирају широким друштвеним околностима и да према њима оријентишу и сопствено понашање. Уколико склоност ка преварама осетно претеже над савесношћу, обзирношћу и професионализмом, утолико друштво више упада у стање регресије. Систем/антисистем постаје све аутархичнији, стварно затворен у себе, без обзира на манифестно саобраћање са спољним светом. Као такав усмерен је ка саморазарању. Последице оваквог процеса осећа највећи део становништва. Не сви. Понајвише најсиромашнији и млади људи. Зато се девијантним понашањима која поново ескалирају у задње време, мора посветити на аналитички начин који ће ту појаву анализирати у ширем друштвеном контексту. Уколико се не открије њихов узрок, не видим ни начин да се ширење друштвених болести заустави и у прихватљивој мери елиминише.

Пауперизовано и сталним кризама изморено становништво, страхује за своју садашњост као и за будућност. У страху когнитивна, емоционална и бихевиорална интелигенција немају пожељан амбијент који је неопходан за сопствено експонирање. Тако да лица рационално бирају што извесније начине преживљавања, а који заправо потхрањују постојећи систем/антисистем. Како је то још Рајт Милс својевремено означио, добровољно учествују у организованој неодговорности. На тај начин се рационално на практичном плану изображава у ирационално. И продубљује властита осујећеност. Вредносни систем друштва такође запада у сложјену кризу. Он опстаје као формалан и преживљава у формалности. Свакодневни живот га демантује и девастира. Тај раскол између морам: желим: јесам : могу производи вредносни вакуум. Стања персоналног и групног вредносног лутања и несналажења. Оно траје све док трају и ови друштвени проблеми. Одсуство критичког промишљања и усвајања/неусвајања императивно понуђених вредности доводи до вредносног конформизма. Резултат тога се очитава кроз снажење аномичности и ентропије на друштвеном нивоу и одсуство самопоштовања на личном. Норма може бити исправна али и погрешна. Ауторитет може почивати на вредностима морала врлина, али и на антивредностима. Човек има склоност ка покуравању. Она се социјализује као друштвено корисна. У супротном, пројектовали би стање анархије. Али, у околностима где интензивна криза траје преко две деценије, и где је знатан део становништва одрастао са њом, губе се критеријуми покуравања. Разлози опстанка свесно и вољно устројавају човека као биће које се покурава сваком доминантном ауторитету. Било да се ради о вредностима, норми, групи или лицима. Проблеми којима се бави овај рад, устројавају специфичан однос на релацији ауторитативно : лично. Интернализација заповедног које се доживљава као једини избор без алтернатива, окоштава туђе ставове код људи, а који их рецептују као властите. Тако да се инокулација ставова развија на уобичајен начин, али оних ставова који не потичу од личне вредносне и критичке рационализације. (Николић, 2014: 18-19)

Стање дубоке кризе у друштву је чињеница. Са друге стране, претња новим кризама кроз интензивирање постојеће, изазива страх код грађана. Да се из лошег не оде у још горе. Уместо отпора, људи се радије опредељују за ескапизам, продубљујући сопствену немоћ и, несвесно, доприносећи опстајању система/антисистема. Нагомилане противречности нужно ће довести до његовог урушавања. И, опет ће највеће жртве бити грађани, осиромашени као и они

које то чека. Питање је и шта ће нићи на подлози урушеног? Уколико и постоји воља, сигурно је да се незапосленост, сиромаштво и низак квалитет живота људи не може искључиво решавати мерама економске политике. Уколико се правилно открију услови и непосредни узроци ове дубоке и дуготрајне кризе, откриће се и начини како изаћи из ње.

Литература:

1. Bolčić, Silvano (2002): Post-socijalistička transformacija i društvene nejednakosti u Srbiji u komparativnoj perspektivi. U: Bolčić, S., Milić, A. (Ur.): *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život* (35-48). Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd.
2. Cvejić, Slobodan (2002): Neformalna privreda u post-socijalističkoj transformaciji: 'Siva ekonomija' u Srbiji 90-tih. U: Bolčić, S., Milić, A. (Ur.): *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život* (123-140). Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd.
3. Gidens, Entoni (2001): Sociologija, CID, Podgorica.
4. Milošević, Boža (2002): Nezaposlenost u Srbiji devedesetih: Stvarnost i privid 'ekonomije preživljavanja'. U: Bolčić, S., Milić, A. (Ur.): *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život* (141-157). Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd.
5. Nikolić, Zoran (2014): Unemployment, Stratification and Poverty in the Autonomous Province of Vojvodina – Sociological Aspect. In: Dukić Mijatović, M. (Ed.): *The Collection of Papers of the XI traditional Counseling 'Legal Days Prof. Slavko Carić Ph.D.', Troubleshooting Unemployment in Vojvodina – in Response To Social Disintegration Caused By New Global Recession* (9-21). Faculty of Law For Business and Justice, University Business Academy, Novi Sad.
6. Nikolić, Zoran (2011): Savremena sociologija, FIMEK, Novi Sad.
7. Petrović, S. J., Stjepanović-Zaharijevski S. D., & Miltojević, D. V. (2013): Siromaštvo u teorijskom diskursu i strateškim dokumentima Republike Srbije. *Srpska politička misao*, 2, 151-172.
8. Šućur, Zoran (2006): Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 3-4, 131-147.
9. Pokrajinska služba za zapošljavanje. *Nezaposlena lica po mesecu i polu*: (2014).
10. Republički zavod za statistiku. *Statistika zaposlenosti i zarada*: (31. januar 2014).
11. Republički zavod za statistiku. *Anketa o prihodima i rashodima života. Siromaštvo i socijalna nejednakost u Srbiji*: (30. 12. 2013 a).
12. Republički zavod za statistiku. *Trendovi*: (Decembar 2013 b).
13. Republički zavod za statistiku. *Anketa o potrošnji domaćinstava 2012. godine*: (2013 v).
14. Republički zavod za statistiku. *Statistika zaposlenosti i zarada*: (Oktobar 2013 g).
15. Republički zavod za statistiku. *Anketa o radnoj snazi, oktobar 2013. godine*: (Oktobar 2013 d).
16. Republički zavod za statistiku. *Zaposlenost i zarade – opštine i regioni*: (2013 đ).
17. Republički zavod za statistiku. *Anketa o potrošnji domaćinstava 2012. godine*: (01. april 2013 e).
18. Republički zavod za statistiku. *Anketa o radnoj snazi*: (2012).

UNEMPLOYMENT TRENDS AND STANDARDS OF LIVING IN VOJVODINA FROM 2012 TO 2014

Summary: Widespread social crisis in Vojvodina did not start yesterday. Its roots date back to the mid-seventies of the last century. The dramatic events in the nineties created conditions for its intensification, and the problems of a failed democratic transition of society in all its segments, has furthered impoverishment of a majority of the population and split society into two classes: the upper- of few who are the wealthiest individuals and families and the bottom-of a vast majority of citizens who live in different categories of poverty and material deprivation. The middle class has been rapidly vanishing as a social category and together with it the necessary balance of society as well as important channels of vertical mobility. This paper tries to determine the origin, forms and types of correlation between a wider set of social developments in this area with the phenomena of unemployment, absolute and relative poverty, standards of living, social exclusion and material deprivation.

Key words: unemployment, poverty, social exclusion, material deprivation, standard of living